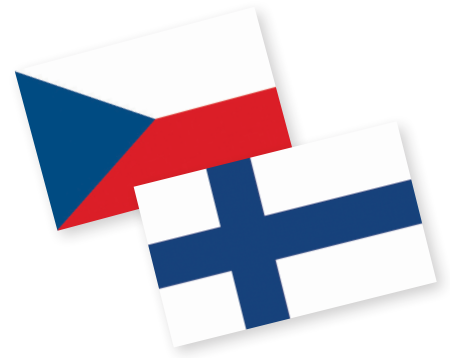

Näköala

TŠEKKIIN

Suomi-Tšekki-seura ry:n julkaisu 2/2023

Suomi-Tšekki-seura ry

www.suomi-tsekki-seura.fi
info@suomi-tsekki-seura.fi

Jäsenmaksu vuonna 2023: 25 e

63. vuosikerta

Näköala TŠEKKIIN

Näköala Tšekkiin on Suomi-Tšekki-seura ry:n virallinen jäsenlehti, joka ilmestyy 1-2 kertaa vuodessa ja postitetaan kaikille seuran jäsenille sekä yhteistyökumppaneille.

Julkaisija:

Suomi-Tšekki-seura ry

Päätoimittaja:

Jari Aula, jariaula@gmail.com

Lehden toimituskunta:

Jari Aula, Heikki Larmola, Petteri Peuranen

Lehteen kirjoittaneet vastaavat kaikki omista kirjoituksistaan.

Taitto: Nina Närhi

Etukansi: Zámecká věž -torni Karlovy Varyssa, Kaarle IV:n 1300-luvulla rakennuttaman goottilaisen linnoituksen jäänteistä useaan kertaan kunnostettu, viimeisin remontti vuonna 2001. Kuva: Petteri Peuranen.

Takakansi: Prahan Kaarlensillan Vanhankaupungin puoleinen torni. Kuva: Petteri Peuranen.

Muut kuvat (ellei toisin mainittu): Wikipedia.

ISSN: 1459-420X

Painopaikka: Taktiili 2023

SISÄLLYS

Puheenjohtajan palsta s. 3

Jari Aula

Prahan neljä kuuluisaa, defenestraatiota osa 1 s. 4

Heikki Larmola

Josef Suk 150 vuotta s. 11

Petteri Peuranen ja Jari Aula

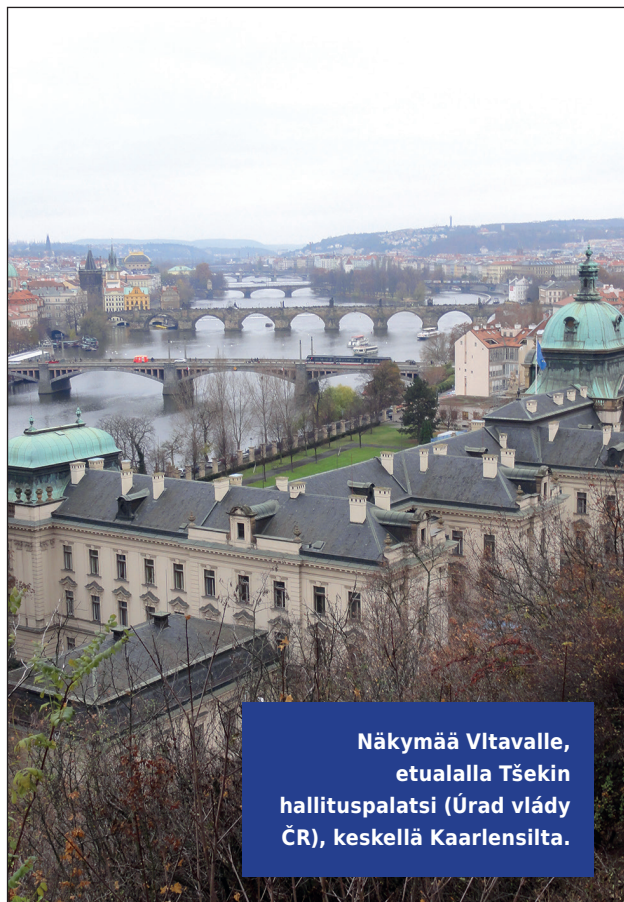
Keisari Kaarle IV ja Tšekin historian uusi kukoistuskausi s. 12

Heikki Larmola

Tšekin suurlähetystön vastaanotolla 26.10. kuvakooste s. 22

Petteri Peuranen

© KUVA: PETTERI PEURANEN

Näkymää Vltavalle,
etualalla Tšekin
hallituspalatsi (Úrad vlády
ČR), keskellä Kaarlensilta.

Jari Aula

Hyvää vuodenvaihdetta!

Suomi-Tšekki-seuran toimintavuosi 2023 on päättynyt ja seuran toiminta on jatkunut entiseen tapaan. Seuran vuosikokous 12.4. (etäkokouksena) valitsi uuden hallituksen, jossa jatkaa suurin osa edellisen hallituksen jäsenistä. Hallituksen jäsenmäärä on kuitenkin jonkin verran pienentynyt aiemmista vuosista. Seuran puheenjohtajaksi valittiin **Jari Aula**, joka jatkaa myös lehden päätoimittajana. Muina jäseninä ovat **Blanka Lemmetyinen** (varapj.), **Lauri Vihma** (sihteeri ja rahastonhoitaja) ja **Petteri Peuranen**.

Seuran hallituksen jäsenet ovat osallistuneet myös Tšekin suurlähetystön järjestämiin kulttuuritapahtumiin ja muihin tilaisuuksiin. Lokakuun lopussa vietettiin myös Tšekin kansallispäivää, jota juhlittiin suurlähetystön perinteisellä vastaanotolla suurlähetystön tiloissa Helsingissä 26.10. Paikalla oli tuttuun tapaan runsas joukko juhlayleisiä.

Vähentyvistä resursseista huolimatta olemme onnistuneet julkaisemaan vuoden aikana kaksi lehden numeroa. Suomen ja Tšekin välinen yhteistyö kulttuurialalla on myös jatkunut. Erityismaininnan ansaitsee numerossa 1/2024 esiteltävä **Alena Mornštajnován** juuri suomaksi ilmestynyt romaani *Hana* (suomennos: **Susanna Rätty**), mikä on herkullinen ja pikantti lisä suhteellisen harvalukuisen tšekkiläisen kirjallisuuden suomennosten kokoelmaan. Tekeillä on myös ensi vuonna ilmestyvä saman kirjailijan romaanin uusi suomennos.

Kuten jo edellä kerroin, yhä pienenevät Tšekin ja Suomen valtioiden avustukset - tosiasiaa Suomen valtion avustusta ei ole tullut enää muutama vuoteen - on kiihdyttänyt seuran taloutta ja näin ollen toimintamahdollisuuksia. Siksi jäsenmaksuista saadut varat ovat nousseet arvoon arvaamattomaan. Muistutankin, että jäsenmaksunsa maksavat voivat turvata seuran olemassaolon, mutta samalla he myös saavat Näköala Tšekkiin -lehden paperisen version tuoreeltaan. Lehden julkaiseminen on seuramme tärkein toimintamuoto, ja siksi pyrimme jatkossakin toimittamaan sen niin hyvin kuin mahdollista, ja välittämään sitä kautta tietoja ystävämaastamme ja seuran toiminnasta. Tarkoituksenamme on jatkaa seuran toimintaa mahdollisuuksien rajoissa. Suomi-Tšekki-seura tiedottaa Tšekkiin liittyvistä tapahtumista ainakin kotisivuillaan, ja seuran jäsenet ovat aina tervetulleita osallistumaan toimintaan.

Otamme mielellämme vastaan myös seuramme jäsenten (miksei muidenkin) kirjoituksia, jäsenten, jotka haluaisivat jakaa lukijoiden kanssa omia kokemuksiaan esim. Tšekin-matkastaan tai kertoa ajatuksiaan seuraan liittyvistä asioista. Osallistukaa seuran vuosikokoukseen ja keskusteluun toiminnan kehittämiseksi! Toivotan Suomi-Tšekki-seuran jäsenille ja kaikille Tšekin ystäville antoisaa vuodenvaihdetta sekä onnea ja menestystä vuodelle 2024!

Jari Aula

Prahan neljä kuuluisaa defenestraatiota

Heikki Larmola

Defenestraatiolla tarkoitetaan eri mieltä olevien paiskaamista korkealla olevasta ikkunasta ulos kuolemaan katukiveykselle. Venäjän presidentti **Vladimir Putin** on tehnyt defenestraatioista ajan-kohtaisen, kun monet häneen kriittisesti suhtautuneet on ennemmin tai myöhemmin poistettu ikkunan kautta tästä maailmasta. Ehkäpä Venäjän presidentti on tutustunut tšekien historiaan ja seurannut esimerkkejä. Tosin naapurimaamme mielikuvitusrikas päämies on löytänyt muitakin tapoja vaihtaa vastustajiaan ikiuneen.

Mitä olivat Prahan defenestraatiot?

Praha sai kokea neljä defenestraatiota vuosina 1419, 1483, 1618 ja lopulta 1948. Näistä ensimmäinen ja kolmas syyttivät kauan kestäneet valtataistelut, joita myös uskonsodiksi kutsuttiin. Toinen, vuoden 1483 oli lähinnä hussilaisten reaktio puolalais-liettualaisen kuningas **Vladislav Jagellon** katolisia suosivaan politiikkaan. Varsinaista uskonsotaa vuoden 1483 Prahan levottomuudet eivät sillä kertaa syyttäneet. Jotkut tutkijat pitävät sitä siksi sen verran merkityksettömänä, että eivät ole ottaneet sitä huomioon kuuluisimpien historiallisten ulosheittojen kuvauksissaan ja selityksissään. En minäkään siitä pitkään aikaan tiennyt mitään ennen kuin luin vähän tarkemmin ystävämme historiaa.

Viimeinen, vuoden 1948 kommunistien vallanottoa seurannut, oli luultavasti tyyppinen stalinistinen puhdistustoimi kommunistisen puolueen yksinvallan vahvistamiseksi, joskin virallisesti sitä kutsuttiin ulkoministeri **Jan Masarykin** itsemurhaksi. Siksi kaikki tutkijat eivät ole ottaneet sitä mukaan Prahan kuuluisiin defenestraatioihin. Sen motiivit eivät olleet tippaakaan uskonnollisia, kuten aikaisemmissa ulosheitoissa, joissa uskonnolliset riidat

sekoittuivat valtakamppailuihin.

Minä en itsemurhateoriaan usko. Ulkoministeri Jan Masaryk ei tappanut itseään. Perustelen käsitystäni tarkemmin myöhemmin tässä artikkelissa. Kuitenkaan täyttä varmuutta, mitä tapahtui todella ja kenen tai keiden toimesta, ei ole vielä. Ehkä on syytä uskoa, että lopultakin venäläiset tai - sanottuna täsmällisemmin neuvostoagentit - toimeenpanivat tämän viimeisen prahalaisen defenestraation. NKVD:n ja GRU:n eli puna-armeijan sotilastieduste-

lun agentit huseerasivat Prahassa jo tuolloin suhteellisen vapaasti. Putinin ei ole tarvinnut hakea kaukaa keinoja, joita käyttää. Hänen myös suosimansa *novytsbok*-myrkytykset tuntuvat enemmän **Shakespeare**n draamoista tai renessanssipaavi **Aleksanteri VI:n** (Rodrigo Borgia) menettelytavoista lainatuilta tempauksilta kuin Tšekin historiasta opituilta keinoilta tappa.

Vuoden 1618 defenstraatioissa, jota pidetään yleensä 30-vuotisen sodan lopullisena sytykkeenä, osa ikkunasta kuolemaan työnnetystä, Prahan linnassa keisarin sijaisena toimineista katolisista neuvosherroista pääsi karkuun, koska he putosivat pehmeään lantakasaan. Ilmeisesti heidän kansliaansa Prahan linnaan tunkeutunut väki oli liian kiihkoissaan varmistaakseen, että kaikki ulos heitetyt olisivat pudonneet kiveykselle. Hussilaiset ulosheittäjät saivat maksaa malttamattomuudestaan: pakoon päässeet pääsivät livistämään Wieniin saakka ja

onnistuivat hälyttämään Habsburgien keisarilliset vastavoimat. Kapinalliset olivat ensisijaisesti hussilaisia aatelisia ja pappeja, jotka olivat tyytymättömiä heille myönnettyjen oikeuksien kaventamiseen. Siksi puhjennutta kapinaa kutsutaan Tšekissä yleensä säätyjen kapinaksi (*České stavovské povstání*). Pahiten sotatoimista kärsi tietysti tavallinen kansa, kuten sodissa on tapana aikakaudesta ja valtakunnasta riippumatta.

Vuonna 1419 puhjenneet hussilaissoodat, jotka seurasivat tšekkiläisen uskonnollisen ja kansallisen marttyyriin **Jan Husin** kuolemaa polttoroviolla petoksen uhrina, olivat, paitsi uskonsotia, myös suureksi osaksi alempien kansanluokien kansallinen vapaustaistelu, jossa saadut voitot eivät jääneet pysyviksi.

Prahan ensimmäisen defenstraation taustaa

Tšekkien suuri uskonnollinen reformaattori ja kielen uudistaja Jan Hus kuoli polttoroviolla 6. heinäkuuta 1415 Konstanzin kirkolliskokouksen tuomitsemana. Saksalais-roomalaisen valtakunnan hallitsijan, kuningas **Sigismund von Luxemburgin** Husille

antamalla turvakirjeellä ei ollut paljon merkitystä, kun kirkolliskokouksen mielestä ”kerettiläiselle” annetusta lupauksesta ei tarvinnut välittää. Tietysti kirkon tuki vahvasti Sigismundin poliittista asemaa enemmän kuin jokin yksittäiselle saarnaajalle annettu lupaus. Niinpä Husin kritiikkiä paavinvaltaa, kirkon rikkauksia ja korruptiota vastaan **John Wycliffin** oppien mukaisesti ei voitu hyväksyä. Katolinen kirkko taisi tuohon aikaan siis pikemmin palvoa mammonaa kuin Jumalaa, mistä jo Jeesus oli varoittanut, ettei voi palvella kahta herraa, Jumalaa ja mammonaa. Varoitus on vieläkin hyvin ajankohtainen.

Tuon ajan katolinen kirkko ja siihen sitoutuneet eivät myöskään voineet hyväksyä sitä, että Hus ja hänen seuraajansa olivat valmiita jakamaan ehtoilisessa seurakuntalaisille sekä leivän että viinin, kun

katoliset papit olivat varanneet viinin vain itselleen. Tästä hussilaisten tunnukseksi tulikin ehtoollismalja eli tšekiksi ”kalich”. Ei myöskään hyväksytty sitä, että Hus ja hänen kannattajansa olivat saarnanneet ja toimittaneet liturgian kansankielellä eli tässä tapauksessa tšekiksi. Jan Hus oli myös tšekin kirjakielen uudistaja. Kontanzin kirkolliskokouksessa valtaapitänyt ylin katolinen papisto ja katoliset ylimykset vastustivat myös hussilaisten kansanvaltaisia otteita peläten niiden leviävän omiin maihinsa, jolloin alamaiset olisivat saattaneet ryhtyä kapinoimaan. **Jeroným Pražský** eli Hieronymus Prahalainen, Husin tavoin oppinut sekä tämän ystävä ja tukija, kärsi saman kohtalon kuin opettajansa lähes vuotta myöhemmin 30.5.1416.

Katolinen papisto ja ylimykset eivät arvanneet, että juuri he puhkaisivat päätöksillään padon, joka siihen saakka oli estänyt tšekkiläisten kansanjoukkojen kärsivällisyyttä purkautumasta. Husin polttorovio sytytti Böömissä liekkeihin sammumattoman tulipalon. Jo vuodesta 1412 lähtien, Jan Husin itsensä ollessa vielä elossa ja karkotettuna maaseudulla hussilainen reformismi vahvisti asemiaan etenkin maaseudulla ja kuninkaan kaupungeissa eli kuninkaan toimesta perus-

tetuissa kaupungeissa. Se puhkesi sodaksi vuonna 1419 kohta sen jälkeen, kun hussilaisten aatelisten kompromissiehdotus, jonka he tekivät kirjeellään kesäkuussa 1417 Konstanzin kirkolliskokoukselle, torjuttiin tai suorastaan tyrmättiin.

Kompromissiehdotuksessa sen tekijät yrittivät vakuuttaa huomattaviin kristillisiin auktoriteetteihin vedoten, ettei hussilaisissa ehtoolisseremonioissa, joissa viiniä tarjottiin myös maallikoille, ollut mitään, mikä olisi jumalanpilkkua. Voisi olettaa, että Husin ja Jeroným Prážskýn kohtalosta huolimatta hussilaiset aateliset yrittivät saada sovintoa aikaan myös siksi, koska avoimen sodan puhkeaminen heikentäisi sen kontrollia kansanjoukoista ja saattaisi nostaa proletaarisemmat luokat valtaan säätyläisten sijasta.

Tämä sovinnollinen ele ei johtanut lähellekään jännityksen lieventymistä. Päinvastoin, katoliset eivät antaneet tuumaakaan periksi. Lähes 40-vuotisen kirkollisen skisman päättäneen uuden paavin **Martinus V:n** valinta (11.11.1417) merkitsi ainoastaan kiistan kärjistymistä, sillä tämä oli jo alunperin jyrkästi kaikkia sovitteluja vastaan. Päinvastoin, uusi, kaikkien skisman osapuolien tunnustama katolisen kirkon paavi Martinus julkaisi melkein ensitöikseen (22.2.1418) kaksi bullaa, joista ensimmäi-

sessä hän jyrkästi kielsi kaiken kompromissin hussilaisten ”kerettiläisten” kanssa ja käski heti aloittaa näiden ankaran vainoamisen. Toisessa bullassaan hän uhkasi näitä ristiretkellä, joita sitten toteutettiin vielä useaan kertaan. Kun Konstanzin kirkolliskokous päättyi kaksi kuukautta myöhemmin, se antoi dekreetin, jossa se vaati hussilaisilta ehdotonta antautumista.

Vuoden 1418 lopulla paavi Martinus vaati saksalais-roomalaisen valtakunnan ja Unkarin kuningasta **Sigismundia** eli tšekiksi Zikmundia, myöhempää keisaria, Böömin kuninkaan **Václav IV:n** nuorempaa velipuolta asettumaan ”kerettiläisiä” tšekkejä vastaan kohdistettavan rankaisuretkikunnan valmistelujen johtoon. Tämä oli se paavin uhkaama ristiretki, joka ei siis jäänyt pelkäksi uhkauseksi, ja joita sitten tehtiin noin 16 vuoden aikana useampia. Sigismund suostui siihen lähes oikopäätä, mutta hänen intoaan valmistella hyökkäystä hidastivat turkkilaiset Unkarin eteläräjällä. Sitä paitsi, olihan Böömin vallassa oleva kuningas Václav IV vankasti katolinen, samoin velipuoli. Eihän häntä vastaan voinut oikein hyökätä ennen kuin tämä kuolisi, ja Sigismund voisi laillisesti vaatia itselleen myös Böömin kruunua. Václav oli nimittäin lapseton huolimatta kahdesta avioliitostaan.

Kun katolisten ristiretket sitten Václavin kuoleman jäl-

keen alkoivat, ne torjuttiin vielä lähes 15 vuoden ajan hussilaisten yhteisvoimin huolimatta Prahan yliopistomiesten, *utrakvistien* tai *kaliksiittien*, kuten heitä myös kutsuttiin, ja maaseudun saarnamiesten, vallankumouksellisten *taboriittien* vakavista mielipide-eroista. Lopulta hussilaisten jyrkin siipi taboriitit kärsivät Lipanyssä vuonna 1434 ratkaisevan tappion, kun utrakvistit löysivät katolilaisten kanssa ns. ”pienimmän yhteisen nimittäjän” eli jonkinlaisen kompromissin. Sota olisi tuskin siihenkään päättynyt, jos hussilaiset olisivat pitäneet yhtä. Eivät Venäjänkään vallankumoukselliset, bolševikit ja menševikitkään, kyenneet lopulta yhteistyöhön lähes 500 vuotta myöhemmin.

Näin taboriittien ajama uskonnollinen, kansallinen ja sosiaalinen vallankumous murskattiin. Maltilliset utrakvistit pysyivät suurimpana ryhmänä ja ilmeisesti suurin osa tšekeistä, ellei peräti koko Böömin kuningaskunnan väestö, kannattanut tätä hussilaisuuden suuntausta. Niinpä katoliset saivat lopullisen voittonsa ja tukahduttivat vastustajansa vasta Valkeavuoren eli Bílá Horan taistelun jälkeen vuodesta 1620 lähtien samalla, kun Habsburgien keisarillinen valta mursi tšekkien protestanttisten säätyjen kapinan lopullisesti.

Prahan ensimmäinen defenstraatio 1419

Sigismund alkoi jo vuodenvaiheessa 1418–1419 koota tšekkiläisiä tukijoitaan, vaikka hänellä Unkarin kuninkaana oli kädet täynnä tehtäviä tämän valtakunnan etelärajalla turkkilaisia vastaan. Nämä olivat toipuneet yllättävän nopeasti sulttaaninsa **Bayezid I:n** tappiosta vuonna 402 Angoran luona Vähässä-Aasiassa **Timur Lenkille** ja sitä seuranneesta Osmanien valtakunnan uhkavasta hajaannuksesta. Mutta jo vuonna 1413 uusi sulttaani **Mehmed I** oli noussut valtaan ja kukistanut pari vuotta myöhemmin veljensä kapinan. Timur Lenk oli kuollut sopivasti jo vuonna 1405, ja hänen valtakuntansa puolestaan sortui hänen jälkeläistensä keskinäisiin valtakamppailuihin, mikä päästi osmanit ja heidän valtakuntansa pulasta. Timur oli aikeissa ennen kuolemaansa hyökätä aivan toiseen suuntaan, Kiinaan, palaut-

taakseen siellä mongolivallan.

Sigismund von Luxemburg (Zikmund Lucemburský) oli myös saksalaisroomalaisen valtakunnan kuningas, joten vanhempi velipuoli Václav IV Böömin kuninkaana oli oikeastaan nuoremman vasalli, joskin Böömin vasallisuhte keisarikuntaan oli hyvin muodollinen. Pelkästään jo valtapoliittisista syistä ja paavillinen selkänöja takanaan Sigismundin oli mahdotonta hyväksyä Böömin kuningaskunnassa edes maltillisempaa hussilaista utrakvistien reformia puhumattakaan taboriittivallankumouksesta, joka olisi ravistellut koko yhteiskuntaa perin juurin. Niinpä hän saattoi painostaa velipuoltaan vahvistamaan roomalaiskatolisen kirkon ylivaltaa valtakunnassaan. Lisäksi uhkauksia kuningas Václaville lateli myös paavin legaatti **Fernando**.

Niinpä Václav luovutti niin Prahan kirkot kuin Prahan ja muiden kaupunkien hengellisen elämän roomalaiskatolisten pappien hallintaan. Myös maaseudulla utrakvistit näyttivät menettävän kirkon toisensa jälkeen katolisille,

vaikka yliopiston utrakistit saivatkin joitakin myönnytyksiä horjuvalta kuninkaalta. Tämä ei suinkaan vähentänyt hussilaisten vaikutusta maaseudulla. Se alkoi olla todellinen kansanliike.

Helmikuussa 1419 kuningas Václav IV velipuolensa Sigismundin (Zikmund) jatkuvan painostuksen tuloksena karkotti Jan Husin entisen asianajajan, juristin ja diplomaatin **Jan z Jesenicen** Prahasta, vaikka tämä kuului hussilaisten maltillisempaan siipeen. Tässä kuningas saavuttikin tarkoituksensa: paavin julistama Prahahan interdikti, jonkinasteinen kirkonkirous kumottiin. Interdiktin voimassa ollessa edes Prahahan katoliset asukkaat eivät saaneet osallistua kirkon sakramentteihin.

Nyt tässä liennytyksen hengessä Václav IV salli lähistölle karkotettujen hussilaisten pappien palata kirkkoihinsa. Kirkkojen lukumäärä rajoitettiin vain kolmeen: *kostel Panny Marie Sněžné* (Neitsyt Maria Lumisen kirkko), *kostel svatého Ambrože* ja *kostel Svatého Benedikta* (pyhien Ambrosiuksen ja Benediktuksen kirkot). Lumi-Marian kirkon oli perustanut Václavin isä, **Karel IV** omien kruunajaistensa kunniaksi.

Kun hussilaiset olivat menettäneet kirkkojaan, heille ei jäänyt muuta mahdollisuutta kuin saarnata ja jakaa sakramentteja paljaan taivaan alla. Keväällä ja kesällä 1419 reformistit ja radikalisoituneet vallankumoukset järjestivät ensimmäiset ulkoilmamessunsa eri puolilla maata vuoristoisilla alueilla. Kuuluisin messuylänkö lienee ollut Burkovák u Bechyně, koska mainittua mäkeä tai vuorta

kutsuttiin myös nimellä Tábor. Se sijaitsi Etelä-Böömissä Sezimovo Ústín ja Písekin kaupunkien välissä. Nykyään se on kaupunki, joka sattuu Prahahan ja České Budějovicen väliselle kulkuväylälle. Nimi Tábor on lainattu Palestiinan pohjoisosassa, Galileassa Jisreelin tasangolla sijaitsevalta, 575 metriä korkealta vuorelta. Siitä on vain noin kymmenen kilometrin matka Nasaretiin, Jeesuksen kotikaupunkiin. Sitä pidetään Kristuksen kirkastusvuorena.

Muutenkin hussilaisten messut pidettiin paljaan taivaan alla korkeilla paikoilla, koska messuihin osallistuneet uskoivat, että vain siten olisi mahdollista pelastua Kristuksen oikeudenmukaisen tuomioistuimen edessä turmeltuneelta maailmalta ja samalla pelastaa ne, jotka olivat paenneet viiteen nimettyyn kaupunkiin. Näitä olivat Plzeň, Žatec, Slaný ja Klatovy, jotkut laskevat mukaan myös Písekin kaupungin. Tämä hussilaisuuden suuntaus oli lähellä Böömissä tuolloin levinnyttä *khilianismia*, jonka mukaan Kristus saapuu näkyvään maailmaan perustamaan tuhatvuotisen valtakunnan, jossa vallitsee rauha, sopuointu, rakkaus ja rikkaus. Sitä sitten seuraisi tämän uskomuksen mukaan maailmanloppu.

Sitten, 6.7.1419 Jan Husin kuoleman nelivuotisena muistopäivänä, kuningas Václav IV kutsui koolle Prahahan Uudenkaupungin (Nové Město pražské) neuvoston, raadin, johon hän otti vain hussilaisten vastustajia. Kuningas Václav oli politiikassaan epäjohdonmukainen, koska hän aikaisemmin oli monessa asiassa tukenut hussilaisia aina vuoteen 1412 saakka. Hänen horjuvuutensa paavi-

Hradec Královén Velké náměstí

en skismassa eri kilpailijoiden välillä oli, paitsi maksanut Václaville keisarin arvon, myös etäännyttänyt hänen kotimaisesta kirkon virallisesta hierarkiasta. Pettymys tästä sai hänet tukemaan Prahan Kaarlen yliopiston hussilaisia reformisteja. Kun Václav sittemmin alkoi myötäillä katolisia, se oli seurausta kahden mahtimiehen paavi **Martinus V:n** ja kuningas Sigismundin ankarasta painostuksesta. Aivan ilmeisesti Sigismundin painostus vaikutti myös Prahan Nové Měston uuden raadin (neuvoston) uskontopoliittisesti yksipuoliseen koostumukseen. Kuningas Václav oli ajettu nurkkaan. Myös hänen kuninkuutensa Böömissä alkoi olla uhattuna ainakin ulkopuolelta, ellei hän taipuisi. Velipuoli Sigismund vain odotti tilaisuuttaan paavi Martinus V selustatukenaan.

Kaupungin uusi raati määräsi kaikki hussilaiset papit karkotettaviksi seurakunnistaan, kielsi kaikki julkiset kansankokoukset ja kirkkojen ulkopuolella pidetyt saarnat. Jotkut keskeisimmät hussilaisten kannattajat jätettiin pidätettäväksi ja vangittaviksi.

Hussilaiset radikaalit eivät tietenkään voineet tätä hyväksyä, vaan asettuivat jyrkästi katolisten viranomaisien kieltoja vastaan. 22.7.1419 suuri joukko hussilaisia pyhiinvaeltajia kokoontui Burkovák u Bechyněen eli Táboriin sakramentit nautittuaan perustamaan salaisia neuvostoja vastaista toimintaa varten.

Prahassa puhkesi avoin kapina 30.7.1419. Päivä oli sunnuntai. Sen johtoon asettui pappi ja radikaali saarnaaja **Jan Želivský**, jonka puheet olivat yksinkertai-

sia ja tavallisellekin ihmiselle ymmärrettäviä. Hän oli toiminut jostain vuodesta 1416 ehkä Pyhän Tapanin kirkossa (*kostel svatého Štěpana*) aina siihen saakka, kun hussilaiset papit karkotettiin Prahan kirkoista.

Kun heidän sallittiin palata aiemmin mainittuun kolmeen kirkkoon, Jan Želivský palasi Lumi-Marian kirkkoon Nové Městoön. Hänen tuliset puheensa menivät kuulijoihin kuin häikä, samoin hänen lupauksensa kurjuudessa kärsivälle kansalle yhteiskunnallisesta tasauksesta nostivat hänet pian vaikuttavaksi kansanjohtajaksi.

Samana päivänä (6.7.1419) raati määräsi hussilaiset papit karkotettaviksi kirkoista ja kielsi niiden ulkopuolella pidettävät saarnat. Nové Měston raatihuoneen lähellä, jossa vihattu neuvosto kokoontui, puhkesi väkivaltaisuuksia, ja joitakin Želivskýn kannattajia pidätettiin. Se vain kiristi tilannetta, joka muutenkin oli jo lopullista sytykettä vailla räjähtämässä.

30.7.1419 Jan Želivský kutsui joukot kokoon hussilaisille luovutetun Lumi-Marian kirkon luo (*kostel Panny Marie Sněžné*). Želivský tunsu päivän tilanteen ja tunnelmat erinomaisesti. Hänen saarnansa olivat voimallisempia kuin tavallisesti, suorastaan täynnä räjähdysherkkiä painotuksia, joten hän sai temmatuksi runsaslukuisen, sankan kuulijakunnan täysin mukaansa. Joukon kiukku nousi kuin käymistilassa oleva hiiva ja humala kypsyvässä oluessa.

Sieltä joukot aloittivat rynnistyksensä kohti Nové Měston raatihuonetta asiaan kuuluvasti peitsin ja peruskoin varustettuina. Väki pysäytti hetkeksi ryntäilynsä

Pyhän Tapanin kirkon (*kostel svatého Štěpana*) suljettujen porttien eteen. Tämän kirkon seurakunnan palveluksestahan Želivský oli edellisessä tammikuussa karkotettu. Sen jälkeen väki murtautui kirkkoon, nautti ehtoollisen hussilaiseen tapaan, sekä leivän että viinin, ja suuntasi sitten kohti Nové Měston raatihuonetta, jossa vihatut katoliset neuvosmiehet olivat edelleen koolla, vapauttaakseen hussilaiset uskonveljensä vankeudesta. Kun väkijoukko paineella murtautui raatihuoneeseen, se törmäsi linnakreivi **Jan Podivínskýn** vastustukseen; tämä nimittäin kieltäytyi jyrkästi vapauttamasta vangittuja Želivskýn kannattajia. Kun sitten oletetusti raatihuoneesta heitetty kivi osui ehtoollisleipäastiaan, jota Želivský kantoi ihmisjoukon kärjessä, täysi helvetti pääsi irti. Väkijoukko ryntäsi kaikkiin voimin sisään ja ilman armoa paiskasi 11 utrakvisteja vastustavaa neuvosherraa, joukossa useita oltermanneja eli porvariston luottamusmiehiä ja ammatillisten kiltojen vanhimpia, ulos avoimista ikkunoista. Nämä iskeytyivät pudotuaan keihäiden, peitsien ja pertuskojen kärkiin saaden luonnollisesti surmansa. Myös muut paikalla olleet tapettiin.

Operaation onnistumisesta utrakvistit saivat kiittää etukäteissuunnittelua, jossa käytettiin hyväksi kokeneen sotapäällikkö **Jan Žižka z Trocnovin** kohta hussilaisodassa loistonsa puhkeavia kykyjä utrakvistien ja taborigaisten sotilaallisena johtajana.

Pian tämän jälkeen kutsuttiin kiireellisesti koolle Nové Měston kaupunkikokous, joka valitsi neljä väliaikaista hetmania (kuvernööriä), joiden oli määrä pysyä vallassa täysin valtuuksin siihen saakka kunnes uusi neuvosto olisi saatu kootuksi tapettujen tilalle. Valituille hetmanneille uskottiin myös sinetti vallan merkiksi. Sitten kapinallisten edustajat kävivät kumartamassa kuningas Václav IV:tä, joka hyväksyi Nové Měston vasta valitun uuden kaupunkineuvoston.

Tapahtumat pääkaupungissa ja maalla järkyttivät Böömin kuningas Václav IV:tä niin, että hän kuoli 16.8.1419 äkilliseen kohtaukseen, perillisiä jättämättä, jolloin velipuoli Sigismund saatoi esittää oikeutettuja vaatimuksia myös Böömin kruunuun. Tšekin säätyjen hussilainen ennemistö ja Böömin kuningaskunnan hussilaisennemistöinen kansa suhtautuivat paavin suosikkiin vähintään varauksin. Hussilaisten onneksi oli kuitenkin juuri tähän aikaan Sigismundilla Unkarin kuninkaana tarpeeksi huolia maansa eteläräjällä uudelleen valtakuntansa pystyttäneiden turkilaisten vuoksi päästäkseen heti vaatimaan perintöään.

Böömissä sen sijaan kaikkialla uutiset Václav IV:n kuolemasta vain lisäsivät poliittisia paineita jo muutenkin

sekasortoisessa maassa. Heti seuraavana päivänä köyhälistön ja vähävaraisempien käsityöläisten joukot ryntäsivät Prahan kirkkoihin ja luostareihin, ja riehuivat niissä pari päivää, särkivät ja turmelivat urut, maalaukset ja pappien messukasukat. Sieltä he sitten hyökkäsivät Vanhankaupungin (Staré Město) porttoliin.

Syyskuun 1419 alussa kokoontui tšekkiläinen aatelisto istuntoon, jossa he asettivat ehdot Sigismundin valtaistuimelle nousulle. Siten tämän olisi vaadittava kirkkoa hyväksymään myös viinin jakaminen tavallisille seurakuntalaisille sekä suojella Jan Husin ja Jeroným Pražskýn pyhäinjäännöksiä. Tähän Sigismund jätti yksinkertaisesti vastaamatta.

Sijaishallinnosta vastasi leskikuningatar **Sophia von Bayern**, kuolleen kuningas Václavin toinen puoliso, luottomiehineen, joihin kuului niin aateliston kuin porvariston edustajia. He ottivat haltuunsa Prahan linnan ja osan Malá Stranaa hallitakseen laillisen kuninkaan Sigismundin tuloon saakka.

Prahan eteläpuolelle leiriytyi (10.9.1419) suuri joukko maalaisia, joille tšekkiläinen uskonnollinen ja poliittinen radikaali, hussilainen pappi **Václav Konrad** julisti jyrkän ohjelman Jumalan hallitsemasta valtiosta, ja vaati oman piispan valitsemista. Hän neuvoi kaikkia pyhiinvaltajia ottamaan haltuunsa kyseisen ruohoisen kukkulan ”pyhiinvaeltajien miekalla”. Lisäksi hän esitti myös oman hallitsijan valitsemista. Plzeňin kaupungista hän teki ”auringon kaupungin”.

Kun Konradin ja muiden vallankumouksellisten vaatimukset tulivat kaupungin ylimystön, muiden merkimiesten ja oltermannien tietoon, nämä pelästivät. Yhdessä leskikuningattaren kanssa he 5.10.1419 muodostivat liiton lain ja järjestyksen puolustamiseksi maassa. Tätä varten he vierailivat myös Staré Městossa. Liiton oli määrä ylläpitää rauhaa maassa aina kuningas Sigismundin tuloon saakka.

Sen enempää Želivský kuin muutkaan radikaalit eivät jääneet toimeettomiksi. He valtasivat 25.10.1419 Jan Žižka z Trocnovin johdolla Vltava-joen itärannalta, jota myös joen oikeanpuoleiseksi rannaksi kutsutaan, Vyšehradin linnan. Tämä oli oikeastaan ainoa Sigismundin tukikohta ehkä Hradčanyin linnaa ja Malá Stranaa lukuun ottamatta, jota hallitsi Sigismundille myötämielinen sijaishallitus.

Myös maaseudulla oli jo lokakuussa 1419 yhteenottoja. Hussilaisodot olivat alkaneet.

(Artikkeli jatkuu seuraavassa numerossa)

Josef Suk 150 vuotta

Petteri Peuranen ja Jari Aula

Tšekkiläinen säveltäjä, viulisti ja pedagogi **Josef Suk vanhempi** syntyi 4.1.1874 Prahan eteläpuolella sijaitsevassa Křečovicessa. Hänen tunnetuimpiin teoksiinsa kuuluvat sinfonia *Asrael* (1906), kaksi jousikvartettoa ja lisäksi hän sävelsi muuta kamarimusiikkia, kuoroteoksia, sinfonisia runoja ja myös näyttämömusiikkia, mm. *Pohádka léta* (Kesän satu) ja musiikkia **Julius Zeyerin** näytelmään *Radúz a Mahulena*. Nuorempana hän soitti myös tunnetussa Böömiläisessä jousikvartetissa (jossa soitti myös mm. **Oskar Nedbal**). Hän opiskeli vv. 1885–

© KUVA: PETTERI PEURANEN

1892 Prahan konservatoriossa **Antonín Dvořákin** johdolla. Vuonna 1892 Suk meni naimisiin Dvořákin tyttären kanssa. Vuodesta 1922 lähtien Josef Suk vanhempi toimi opettajana Prahan konservatoriossa. Hän opetti muun muassa **Bohuslav Martinůa**. Sukin sävellystyylillä on modernia ja omintakeista, vaikka hän aluksi noudatti appensa Dvořákin tyyliä. Suk on muuten myös olympiamitalisti, sillä hän voitti Los Angelesin olympialaisten taidelajeissa hopeaa 1932. Mitalin saaneesta teoksesta *Into a New Life* tuli myöhemmin liikuntajärjestö Sokolin virallinen marssi. Säveltäjä Josef Suk vanhempi ei pidä sekoittaa samannimiseen lapsenlapseseen **Josef Suk nuorempaan** (1929–2011, hautakuva vasemmalla), joka hänkin oli kuuluisa viulisti. Josef Suk vanhempi jäi eläkkeelle 1933 ja kuoli toukokuussa 1935 Benešovissa.

Keisari Kaarle IV ja Tšekin historian uusi kukoistuskausi

VTT Heikki Larmola

Keisari Kaarle IV - suuri eurooppalainen ja tšekkiläinen hallitsija

Keisari Kaarle IV, joka elää edelleen tšekkiläisen kansansa kunnioittavassa ja rakastavassa muistissa, syntyi **Petr Žitavskýn** kronikan mukaan Prahassa 14.5.1316 tuolloin vielä vajaat 20-vuotiaalle isälleen ja 24-vuotiaalle äidilleen. Vielä niinkin myöhään kuin vuonna 2005 kaikkiaan 11:s Böömin kuningas **Karel I** eli Rooman keisari **Karl IV** arvostettiin suurimmaksi koskaan eläneeksi tšekiksi. Hän oli kuitenkin vain puoliksi tšekki, äitinsä puolelta. Häntä ei koskaan vierastettu valtakunnassa "ulkomaalaisena" samalla tavalla kuin isäänsä. Pitihän Kaarle tai Karel

kunnia-asianaan osata tšekin kieltä, mihin **Jan**-kuningas ei ollut nähnyt liikaa vaivaa, ja seurata vanhoja Přemysliden ruhtinas- ja kuningassuvun perinteitä.

Keisari Kaarle IV:n kuva on nykyisin vain sadan kruunun setelissä, kun taas tasavallan ensimmäisen presidentin **Tomáš Garrigue Masarykin** kuva on suurimmassa eli 5000 kruunun setelissä. Nykyaikaisen keskuspankin hierarkiassa keskiaikainen suurmies on menettänyt asemiaan. Mutta Karel-keisarin hautajaisissa hallitsijansa arkun äärellä hautajaispuheen pitänyt Sorbonnessa opiskellut maisteri ja teologian tohtori **Vojtěch Raňkův z Ježova** jo kutsui vainajaa *pater patria*eksi eli isänmaan isäksi.

Keisari Kaarle (Karel) IV kuoli hallitsijan pääkaupungissa Prahassa 29.11.1378 illalla, runsaan 62 vuoden iässä keuhkotulehdukseen, joka oli saanut alkunsa, kun hän oli murtautunut kaularankansa noustessaan ratsaille. Seurauksena oli sen aikaisissa oloissa hypoventilaatio eli hengitysvaikeudet, ja sitten kohtalokas keuhkokuume, joka tappoi hänet lopulta muutamassa viikossa. Jo vuonna 1350 hän oli jo ehtinyt vammautua turnajaisottelussa, johon hänen yhtiöritarillisen isänsä poikana oli tietenkin pitänyt osallistua, vaikka tuskin se olisi hallitsemisen kannalta ollut välttämätöntä. Mutta jotakin hän näyttää - realismistaan huolimatta - perineen riskejä kaihtamattoman Jan-isänsä seikkailijan luonteesta. (dotyk.cz/magazin/smrt-karla-iv-30000525.html).

Tuohon aikaan Karelin elinikä, 62 vuotta, lienee ollut suunnilleen normaali luonnollisen kuoleman kokeneelle hallitsijalle, etenkin kun hänen kaudelleen sattui parikin musta surma -epidemiaa. Etenkin ydinalueensa, Böömin kuningaskunnan kannalta hän kuoli liian varhain, koska hänen jälkeläisensä osoittautuivat isäänsä huomattavasti heikommiksi hallitsijoiksi.

Keisari Kaarle IV:n aika, eli kuningas Karel I:n, merkitsi Böömin (eli Tšekin) kuningaskunnan kukoistuskautta, koska hänestä tuli vuonna 1355 myös Pyhän saksalais-roomalaisen keisarikunnan keisari, joka hallitsi Prahasta. Böömin kuningaskunta oli koko valtakunnan keskeisintä aluetta. Kaarle oli ensimmäinen Böömin kuningas, joka kruunattiin Pyhän saksalais-roomalaisen valtakunnan keisariksi. Hänen aikaansa on kutsuttakin Rooman keisarikunnan "böömiläiseksi kaudeksi". Prahasta ja Böömin kuningaskunnan asemaa pönkitti sekin, että Prahasta tuli itsenäisen arkkihiippakunta vuonna 1344, ja Kaarlen aloitteesta hänen pääkaupunkiinsa perustettiin vuonna 1348 myös hallitsijan nimeä kantava yliopisto, joka oli ensimmäinen Alppien pohjoispuolella.

Hän oli myös italialaisen Lombardian kuningas vuodesta 1355 sekä, Länsi-Euroopan historian kannalta mielenkiintoinen asia, viimeinen Burgundin kruunattu kuningas vuodelta 1365. Hän oli myös Määrin markkrevinä, joka näytti olevan lähinnä kruununprinssien harjoittelupaikka Prahasta valtaistuinta varten, vuosina 1333-1349, sekä myös Luxemburgin kreivi isänsä ja isänsä suvun perinteiden mukaisesti vuosina 1346 -1353. Määrin markkrevin tittelin hän luovutti jo vuonna 1349 nuoremmalle veljelleen **Jan Jindřichille**, mutta Luxemburgin kreivin arvon vasta vuonna 1353 nuoremmalle velipuolelleen **Václaville**. Vuonna 1354 tuolloin vielä tuleva keisari, Rooman ja

Böömin kuningas Karel IV korotti velipuolensa Luxemburgin herttuaksi, jolloin valtio muuttui keisarikunnasta irrallisena olevasta kreivikunnasta herttuakunnaksi, Böömin kuningaskunnan läänitykseksi.

Keskieurooppalaisena valtiaana ja piakkoin kruunattavana keisarina Kaarle IV:nä Karel itse tuskin enää tarvitsi markkrevin, kreivin tai herttuan arvoja, mutta antamalla ne nuoremmille lähisukulaisilleen hän varmistoi niiden pysymisen Luxemburg-suvun hallussa ja hänen omassa enemmän tai vähemmän epäsuorassa valvonnassaan.

Kaarle-keisari oli, kuten jo mainitsin, äitinsä **Eliška Přemyslovnán** puolelta vanhaa tšekkiläistä Přemyšlidien ruhtinas- ja kuningassukua. Vanhan kuningassuvun jatkuvuus siis säilyi äidin kautta, mutta isä Jan Luxemburgilainen oli "Saksalaisen kansan Pyhän Rooman valtakunnan" kuninkaan ja keisarin poika, joka nousi Böömin valtaistuimelle. "Rooman valtakunnalla" tarkoitettiin tuohon aikaan samaa poliittista kokonaisuutta, jonka jälkimaailma tuntee paremmin nimellä "Pyhä saksalais-roomalainen keisarikunta", mutta keisarin arvon saadakseen sen hallitsijan oli tuolloin vielä viisainta mennä Roomaan paavin kruunattavaksi, mikäli hänellä oli riittävästi takanaan poliittista arvovaltaa ja sotilaallista voimaa, jotta paavi olisi suostunut hänet kruunaamaan. Useimmiten paavi suostui. Karelin tapauksessa mitään ongelmaa ei ollut, kun paavi **Innocentius VI:n** tähän tehtävään velvoittama kardinaali ja Ostian piispa kruunasi hänet 5.4.1355, ei ainakaan samanlaisia ongelmia kuin hänen keisarillisilla edeltäjillään isoisällään **Heinrichilla** ja sitten **Ludwig IV von Wittelsbach der Bayerilla** (Baijerilaisella). Paavi Innocentius ei itse vaivautunut Roomaan Avignonista. Karelin hyvä ystävä ja liittolainen paavi **Clemens VI** oli kuollut 6.12.1352 hallittuaan paavina runsaat 10 vuotta.

Isänsä mukaan myös Karelin katsottiin kuuluvan ensisijaisesti Luxemburgien sukuun, koska perimys ei tuonaikaisissa patriarkaalisissa yhteiskunnissa suinkaan mennyt naispuolisen sukuhaaran mukaan. Karel itse osasi kyllä painottaa äidinpuoleista Přemyšlidien perimäänsä, kun hän tähdensi tšekkiläisen hallitsijasuvun jatkuvuutta omassa persoonassaan. Tämä oli ennen kaikkea poliittisesti viisasta, koska hänen isänsä oli jäänyt Böömin kuningaskunnalle ja sen kansalle vieraaksi. Eihän Jan ollut osannut kunnolla tšekin kieltäkään, kun taas hänen poikansa Karel äidinkieltensä välillä unohdettuaan opetteli sitä tunnollisesti, ja hyvin oppikin.

Varhais- ja sydänkeskiajalla ei myöskään Keski-Euroo-

passa vielä tunnettu uudemman ajan hallitsevia kuningattaria tai keisarinnoja ja heidän prinssipuolisoitaan, vaikka esimerkiksi Kiinassa merkittävän Tang-dynastian aikana oli vuosina 690–705 koko mahtavaa valtakuntaa hallinnut nainen, keisarinna **Wu Zetian**, joka oli noussut keisarin jalkavaimon asemasta todelliseksi hallitsijaksi syrjäyttämällä virallisen keisarinnan, keisarin kuoleman jälkeen. Wu Zetian otti 66-vuotiaana loputkin vallasta käsiinsä ja alkoi jämerästi hallita maataan syrjäyttämällä kilpailijat. Kun keisarinna oli vielä tehokas hallitsija, tosin harrastamalla jopa jälkeläisiinsä saakka ulottuneita poliittisia puhdistuksia, on siinä ollut eri aikakausien sovinnesteilla ja naisia vähättelevillä historioitsijoilla selittämistä aina 1950-luvulle saakka. Tämä kaikki tapahtui suurin piirtein samaan aikaan, kun itäisessä keski-Euroopassa **Samo** vasta hallitsi avaareja ja sekalaisia länsislaavilaisia pakkallisia paimentolaisheimoja, ja alueet olivat ainakin 1000 vuotta kiinalaisten kehityksestä jäljessä.

Keski-Euroopassa naisvalta ei varhais- tai sydänkeskiajalla käynyt päinsä. Nousihan Karelin isäkin suoraan Böömin kuninkaaksi naimalla sammuvaan kuningassukuun kuuluvan prinsessan, koska hallitseva kuningatar olisi vielä tuolloin ollut käsitteenä mahdoton. Vain Navarassa nainen saattoi tuolloin periä valtaistuimen. Karel itse mahdollisti pian myös naispuolisen perimyjärjestyksen Böömin kuningaskunnassa. Siihen hänellä oli vankat syyt, koska sekä isä-Jan että poika-Karel Luxemburgilainen olivat saaneet ensimmäisiksi lapsikseen pelkkiä tyttäriä ennen heidän poikiensa syntymää. Karelille oli tärkeämpää, että kruunu olisi säilynyt Luxemburg-suvun hallussa kuin hallitsijan sukupuoli. Tässä hän oli jonkin verran aikaansa edellä.

Varhaislapsuus Böömin ja Ranskan kuningaskunnissa

Prinssi Kaarle oli alun perin Böömin kuningaskunnassa ristitty Václaviksi. Ristiäisissä 30.5.1316 oli sattumalta läsnä myös Trierin arkkipiispa **Baldouin Luxemburgilainen**, keisarillista sukua siis. Mutta pienen prinssin kastoi **Peter von Aspelt**. Sen jälkeen häntä siirrettiin Böömin kuningaskunnassa linnasta linnaan, jolloin hän joutui olemaan valtapelin välineenä, ennen kuin pieni Václav noin 7-vuotiaana oikeastaan internoitiin Ranskan hoviin.

Konfirmaation yhteydessä 7-vuotias Václav nimettiin uudelleen ja hän sai setänsä Ranskan kuninkaan **Kaarle IV le Belin** ("Komean") mukaan nimen Charles eli Karl

tai Karel, kun hänestä tuli isänsä jälkeen Böömin kuningas. Aikanaan Rooman keisariksi tultuaan Luxemburgin Karelin järjestysnumerokin oli sama kuin sedällä. Ranskan kuninkaasta tuli konfirmaation yhteydessä pienen Karel-prinssin kummisetä, ja konfirmoitu sai perinteiden mukaisesti kummisetänsä nimen.

Prinssi Karelin ja Ranskan kuninkaan **Kaarle Komean** serkun **Blanche de Valois**'n avioliitosta sovittiin jo vuonna 1323, jolloin sulhanen oli 7- ja morsian 6-vuotias. Kuten sulhanen oli alunperin nimeltään Václav, morsian oli ristitty alunperin toisella nimellä **Marguerite**. Häät olivat tavallista juhlavammat, koska pikkusulhasen täti **Marie** kruunattiin samaan aikaan Ranskan kuningattareksi Kaarle IV le Belin puolisona. Pian kuitenkin häiden jälkeen lapsipuolisot erotettiin toisistaan vähän kasvaamaan ja kypsymään. Niinpä prinssi Karel sai äkkiä havaita joutuneensa vieraiden ihmisten seuraan. Nopeasti hän oppi täysin Ranskan hovin tavoille, ja hämmästytti koko hovielämää kerta kaikkiaan upealla esiintymisellään, väittää tšekkiläinen lähde. Vaikea sanoa, paljonko tuossa on kansallisisänmaallista liioittelua, jos on. Joka tapauksessa Ranskan kuningas mieltä pian veljenpoikaansa, ja yhdessä kuningatar Marien kanssa pitivät hänestä hellää ja hyvää huolta.

Nuoren Karelin kasvattajiksi valikoitui joukko pappis-säätyyn kuuluvia. Nuori prinssi oppi lukemaan ja kirjoittamaan latinaa, ranskaa ja perehtyi myös teologian skolastiikan perusteisiin. Vuonna 1325 Böömin kruununperillinen siirrettiin noin 9-vuotiaana suoraan Pariisiin, kuninkaan hoviin. Onnea ja hyvinvointia ei kuitenkaan kestänyt kolme vuotta enempiä, kun hänen suosiollinen suojelijansa Ranskan kuningas Charles IV kuoli. Hän oli viimeinen Capet-sukuinen hallitsija suoraan alenevassa polvessa.

Ranskan valtaistuimelle nousi nyt Valois-sukuinen **Philippe VI**, joka oli Karelin vihityn puolison ja tulevan Böömin kuningattaren Blanchen velipuoli. Tämä ei kuitenkaan Böömin nuorta 12-vuotiaasta kruununprinssiä ja edesmenneen suojelijansa kaimaa paljon auttanut. Kuningas Philippe oli tuhlaaja ja hummaaja, joka piti ritarillisesta loistosta. Se merkitsi sitä, ettei prinssi Karel saanut enää tarpeisiinsa riittävästi varoja. Tšekkiläinen lähde väittää, että Ranskan uusi kuningas muistuttikin enemmän prinssi Karelin isää, Böömin kuningasta Jan Luxemburgilaista kuin voimakasta hallitsijaa, jollainen tämän pojasta aikanaan tuli.

Näissä olosuhteissa prinssi Karel uppoutui täysin opintoihinsa, joita hän jatkoi myös Pariisin yliopistossa Sorbonnessa. Siellä hänestä tuli aikakautensa nähden hyvin

oppinut. Hän osasi ranskan, saksan ja italian lisäksi latinaa. Sittemmin Böömin kuningaskuntaan palattuun hän opetteli uudelleen ja palautti mieleensä poissa ollessaan unohtuneen varhaislapsuutensa kielen tšekin. Se olikin kaikin puolin välttämätöntä Böömin hallitsijalle, ja jopa suoranainen velvollisuus. Sorbonnessa prinssin opettajaksi ja myös ystäväksi tuli **Pierre de Roger**, joka sittemmin valittiin paaviksi nimellä Clemens VI. Hän oli neljäns. Avignonin paaveista. Tämä ystävyys osoittautuikin Karelin kannalta todella merkittäväksi. Kaiken kaikkiaan seitsenvuotinen oleskelu Ranskan hovissa teki Böömin nuoreen kruununperilliseen syvän ja pysyvän vaikutuksen. Hänestä tuli Ranskan mallin mukaisen keskitetyn monarkian vankka kannattaja.

Palattuun Böömin kuningaskuntaan prinssi Karel opetteli siis lapsuutensa tšekin kielen uudelleen. Saksa lienee

kuitenkin ollut hänen sujuvin kielensä, tai kieli, jolla hän ajatteli, kuten tšekkiläinen tutkija **Eva Doležalová** arvioi. Samaa saksan kieltä osasi ja käytti parhaiten myös 30-vuotisen sodan Ruotsin kuulu sotarikuningas **Kustaa II Aadolf**, joka oli, kuten Karel IV muun muassa, etenkin kielellisesti hyvin lahjakas.

Keisari Karel IV myös hallitsijana ollessaan arvosti äitinsä syntyperän mukaisesti Přemyslien hallitsijasuvun perinteitä. Keisarina ollessaan hän pystytti pitkän valtakuntansa Roomasta Aacheeniin saakka Pyhän Václavin kappelei-

ta. Kansallisuutensa hän arvioi isänsä mukaan, koska hän ei tiettävästi milloinkaan väittänyt olevansa tšekki, kuten tutkija Doležalová arvioi. Hän oli siis Luxemburgin kreivi ja sittemmin herttuakunnasta peräisin oleva saksaa äidinkielenään puhuva Ranskan hovin kasvattama tšekkien yhdenlainen varakuningas ja määriläisten markkreivi ennen pääsyään Rooman valtaistuimelle ja sittemmin sen keisariksi, joka kuitenkin piti Böömin kuningaskuntaa pääasiallisena tuki- ja hallintoalueenaan. Böömin kuningaskunta oli siinä määrin hänelle tärkeä, että oli joskus vaikea erottaa hänen hallitsijatoimistaan, mihin Böömin kuninkuus loppui ja mistä saksalais-roomalainen keisarius alkoi.

Valtapolitiikka Italiassa jo varhaisella iällä

Vuonna 1330 juuri murrosikänsä kynnyksellä oleva vihkipari Karel ja hänen puolisonsa Blanche kutsuttiin Luxemburgiin, jonka kreivi hänen isänsä oli Böömin kuninkuuden ohella, ilmeisestikin tutustumaan maahan. Karelista tuli aikanaan isänsä kuoltua myös Luxemburgin kreivi, joten ehkä oli hyödyllistäkin käydä maassa jo etukäteen, vaikka Luxemburg olikin salaisesti luvattu Václaville, Karelin velipuolelle, isän jälkimmäisestä avioliitosta.

Sillä aikaa kuningas Jan Luxemburgilainen yritti rakentaa itselleen enemmän tai vähemmän horjuvaa valta-asemaa Pohjois-Italiaan. Tässä asiassa Böömin kuningas oli liikkeellä myös ystäviensä sekä keisarin että paavin etujen puolustajana. Hänen onnistui kuitenkin valloittaa Lombardiassa joukon merkittäviä kaupunkeja, kuten Brescian, Pergamonin, Parman, Cremonan, Pavian, Reggion ja Modenan sekä Toscanan puolelta vielä Luccan. Hänen olisi ehkä kannattanut palata Böömiin valvomaan etujaan oltuaan poissa sieltä jo pitkän ajan, sillä **Jindřich z Lipé** oli kuollut edellisenä vuonna ja kuningaskunta oli enemmän tai vähemmän sekavassa tilassa, joka lähenteli anarkiaa. Kuningas Jan Luxemburgilainen tuntui saaneen tarpeekseen kuningaskunnastaan ja varsinkin sen aateellisista. Jos hän luuli selviävänsä italialaisista paremmin, niin hän erehtyi pahasti. Näiden metkut myrkyttämiseen kaikkineen olivat vielä tšekkiläisten ylimystön juonitteluja viekkaampia.

Vuoden 1331 alussa Jan-kuningas kutsui poikansa Luxemburgista luokseen. Karel lähti kuuliaisesti ja matkusti Metz, Lotringen eli Lorrainen, Burgundin ja Savoijin kautta kohti Italiaa. Pitkäperjantaina 29.3.1331 hän saapui Pavian kaupunkiin. Sitten hän toimi isänsä sijaishallitsija-

na Luxemburgin hallitsijahuonetta tukevien italialaisten *signorien* keskuudessa, jolloin hän pääsi heidän avullaan luottamuksellisesti tutustumaan lähemmin italialaisiin tapoihin ja ympäristöön sekä heidän juonitteluihinsa.

Jo kolmantena päivänä saapumisensa Karel seurueineen sai tuta, miten vaaralliseen ympäristöön oli saapunut. Hänen seurueelleen tarjottiin aamiaiseksi myrkytettyä ruokaa. Onneksi Karel itse ei syönyt mitään, vaan meni messuun ja osallistui ehtoolliseen, katolisen kirkon sakramenttiin, ja halusi siksi pysyä nälkäisenä. Sitten hän huomasi, miten pöydän ympärillä liikkui tuntemattomia ihmisiä ja antoi pidättää heidät. Kidutettaessa yksi miehistä paljasti, että heidät oli lähettänyt Milanon herttua **Azza Visconti** tarkoituksenaan nimenomaan myrkyttää Karel seurueineen.

Parmassa Karel ja hänen nuorempi veljensä Jan Jindřich tapasivat toisensa ensimmäisen kerran elämässään. He ystäväystyivät välittömästi ja pysyivät hyvin läheisinä koko lopun ikänsä. Sitten kuningas Jan Luxemburgilainen lähti Italiasta ja jätti 15-vuotiaan poikansa Karelin **Lodovigo Savoijilaisen** huostaan.

Vuonna 1332 Italiassa syntyi luxemburgilaisten vastai-

nen liiga, jonka johtoon asettuivat Milanon, Veronan, Ferraran ja Mantovan herttuat. Ratkaisevalla hetkellä Savoijin Lodovigo petti Karelin ja pakeni. Sillä aikaa italialaisherttuoiden johtama vihollisarmeija piiritti Modenaa ja ryösteli sen ympäristöä. Lopulta piirittäjät vetäytyivät 27.10.1332 San Felicen linnan suojiin. Sillä välin Karel onnistui uskollisten ystäviensä avulla kokoamaan huomattavan sotavoiman, 200 ritaria ja 6000 jalkaväkimiestä. Lopulta pyhän Katariinan päivänä 1332 käytiin ratkaiseva taistelu, jossa 16-vuotias Karel saavutti voiton, vaikka haavoittuikin, ja hänet yhdessä monien sotureiden kanssa lyötiin ritareiksi.

Huolimatta voitosta luxemburgilaisten valta-asemat Italiassa heikkenivät merkittävästi. Vuoden 1333 alussa Karel varustautui linnoittamaan Luccan vahvistaakseen omia valta-asemiaan. Sen puolustamiseksi hän perusti lähistölle linnoituksen ja pikkukaupungin nimeltä Montecarlo (Kaarlen vuori), joka ei ole sama kuin Monacon pääkaupunki, joka nykyään tunnetaan omana ruhtinaskuntanaan ja rahamiesten keskuksena. Karelin perustama Montecarlo sijaitsee Toscanassa, Luccan provinssissa noin 20 kilometriä itään Luccan kaupungista. Sitten melkein samaan aikaan Karelin linnoituspuuhien kanssa helmikuussa 1333 isä-kuningas Jan ilmaantui sotajoukkoineen Cremonaan, jolloin hän tapasi taas poikansa. Ei edes Jan Luxemburgilaisen ilmaantuminen paikalle pelastanut pysyvästi luxemburgilaisten herruutta Italiassa.

Sumeilematonta valtopolitiikkaa lapsia keskenään naittamalla

Elokuun lopussa 1333 Jan lähetti Karelin Meranon kaupunkiin sopimaan nuoremman veljensä Jan Jindřichin myötäjäisiä Kärntenin herttuan ja Tirolin kreivin **Heinrich von Meinhardin** eli Kärnteniläisen kanssa. Juuri tämän Jan-kuningas oli onnistunut syöksemään Böömin valtaistuimelta pari vuosikymmentä aiemmin ja karkottamaan hänet näihin perintömaihinsa. Heinrich von Meinhard käytti kuitenkin itsepäisesti edelleen Böömin kuninkaan arvoa. Karelin pikkuveli Jan Jindřich oli kolme vuotta aikaisemmin (syyskuussa 1330) avioitunut 8-vuotiaana isänsä Jan-kuninkaan entisen kilpailijan Heinrich von Meinhard Kärnteniläisen eli Kärntenin herttuan ja Tirolin kreivin tytären 12-vuotiaan **Margarethe von Meinhardin** eli Kärnteniläisen kanssa, jota myös hänen toiseksi perinnökseen aikanaan tulevan Tirolin kreivikunnan mukaan kutsuttiin Margarethe Tirolilaiseksi. Molempien puolisoitten isät olivat tätä lapsiavioliittoa nimenomaan vaatineet, Jan

saadakseen isänsä keisari **Heinrich VII von Luxemburgin** hallussa aikoinaan olleita alueita takaisin Luxemburg-suvulle ja Heinrich von Meinhard ”Kärnteniläinen” puolestaan luvassa olevien runsaiden myötäjäisten takia, joita pojan olisi pitänyt maksaa morsiamen saadakseen. Alaikäiset puoliset eivät olleet lainkaan kiintyneitä toisiinsa, päinvastoin, mutta isien sanaa ei ainakaan tuossa iässä ja tuohon aikaan käynyt vastustaminen. Naimakaupat olivat ennen demokratian aikakautta aina poliittisia kauppia. Niinpä tähän hääparin isien määräämään naimakauppaan kuului lisäksi myös sopimus, että mikäli Heinrich von Meinhard olisi jäänyt kuollessaan ilman miespuolista perillistä, Kärntenin herttuakunta ja Tirolin kreivikunta olisivat siirtyneet puoliksi Luxemburgien hallintaan Margaretan ollessa alueiden varsinaisena perijänä herttuatar ja kreivitär, jolloin Jan Jindřich olisi päässyt reittä pitkin Kärntenin herttuaksi ja Tirolin kreiviksi ja voinut

siten varmistaa nämä alueet Böömin Luxemburgeille. Nyt vuonna 1333 Jan-kuninkaalta vaadittiin myötäjäisiä 40 tuhannen hopeahrivnan edestä, ja Karelin tehtävänä isänsä täysivaltaisena edustajana oli neuvotella uusista maksuehdoista, kun kuninkaalla ei tietysti taaskaan ollut riittävästi varoja myötäjäisten kustantamiseen edes osamaksuilla. Puolisot olivat tuolloin yhtä epäsuhtaisia biologisen kehityksensä ja sen tuomien mieltymysten kuin henkisen kehityksen ja luonteiden yhteensopivuuden kannalta. Jan Jindřich tarvitsi 11-vuotiaana vielä huoltajaa, kun taas Margarethe oli jo 15-vuotiaana nuorena neitona lähellä kypsää naiseutta.

Kuten pian osoittautui, ahneet isät, Jan-kuningas ja Heinrich von Meinhard eli Kärnteniläinen, joka vasta nyt suostui luopumaan Böömin kuninkaan tittelistä tulevan appiveljensä hyväksi, olivat kiinnostuneita vain valtapoliittisista sopimuksista lapsistaan ja heidän tulevasta aviollisesta onnesta välittämättä. Sitä onnea ei nimittäin koskaan ilmennyt, vaan sulhastaan neljä vuotta vanhempi Margarethe vihasi böömiläistä kahdeksanvuotias-

ta räkänokkaa, joka ymmärrettävästi ei ainakaan vielä uskaltanut edes koskea häneen. Sen sijaan Margarethe saattoi hyvinkin olla virallisten häiden aikana jo vähintään murrosikäinen, jota sukukypsät miehet alkoivat jo kiinnostaa, mikäli hänen jälkimaineensa ei ollut pelkättään miespuolisten ylimystön paavillista panettelua. Joka tapauksessa lapsipuolisoiden välit eivät parantuneet. Avioerosta aikanaan sukeutui peräti silloisen vallasväen piirissä poikkeuksellinen keskieurooppalainen skandaali. Niinpä Luxemburgin suvun herrat jäivät sittemmin nuolemaan näppejään sekä Kärntenin herttuakunnassa että Tirolin kreivikunnassa, kun avioeron myötä Jan Jindřichillä ei enää ollut mitään asiaa sen enempää Kärntenin herttuakuntaan kuin Tirolin kreivikuntaan.

Tuskin Jan-kuningas oli saanut poikaparkansa naitettua, kun jo samana vuonna 1330 Itävallan herttuat **Albrecht**

ja **Otto von Habsburg** ja keisari **Ludwig IV von Wittelsbach** "Baierilainen" samannimisine poikineen puuttuivat asiaan keisarin aloitteesta. Hänen keisarilliselle majesteetilleen ei merkinnyt mitään, että Böömin kuningas Jan Lucemburský oli ollut auttamassa Baijerin herttuaa Ludwig von Wittelsbachia saksalaisroomalaisen valtakunnan valtaistuimelle - Habsburg-sukuisen kilpailijan asemesta - vaan nyt tämä samainen keisari oli valmis kasaamaan esteitä Jan-kuninkaan pyrkimyksille. Keisari ei vaivautunut tuntemaan kiitollisuutta muodollista vasalliaan kohtaan. Habsburgien herttuaveljekset Albrecht ja Otto olivat enemmän kuin valmiita salaiseen sopimukseen keisari Ludwigin kanssa. Sen mukaan Kärntenin herttuakunta liitettäisiin Habsburgien itävaltalaisiin omistuksiin samoin kuin Etelä-Tiroli yhdenlaisina kaupantekijäisinä, kun taas Pohjois-Tiroli liitettäisiin keisarin omaan Baijerin herttuakuntaan heti, kun niiden nykyisestä hallitsijasta Heinrich von Meinhardista päästäisiin pysyvästi eroon. Tämän annettiin kuitenkin - vastoin oletuksia - kuolla rauhassa vuonna 1335 ennen kuin salaliittolaiset ryhtyivät toimiin. Margarethe oli tarkoitus tietenkin isän kuoltua jättää ilman maita ja valtaa. Varsinkin naisen oli tuohon aikaan lähes mahdotonta puuttua mahtimiesten sopimuksiin.

Prinssi Karelin paluu synnyinmaahansa

Tärkeämpää kuin veljen myötäjaisongelmat oli, kun Böömin kuningaskunnan ylimystön huomattavimmat edustajat olivat myös saapuneet Meranoon samaan aikaan elokuussa 1333 tapaamaan kruununprinssi Karelia, eivät siis hänen isäänsä, itse kuningasta. Lähetystöön kuuluivat **Jan Volek, Petr z Rožmberk** - vanha juonittelija, **Těma z Koldic, Vilém z Landštejn** sekä Jindřich z Lipén poika **Jindřich II z Lipé**, kaikki vielä hallitsevan kuninkaan Janin kannalta varsin epäluotettavia herroja. Nämä kuvailivat oman maansa tilaa lohduttomaksi ja synkäksi. He olivat myös tyytymättömiä kuninkaan pitkään poissaoloon ja vaativat kruununperijä Karelia viipymättä tulemaan Böömin kuningaskuntaan, eivät siis itse kuningasta, jonka syyksi he panivat maan sekasorron. Tuskinpa kuningas silti yksinään oli syyllinen maan onnettomaan tilaan. Ei Jindřich z Lipén ylimyshallinto ollut suinkaan parantanut kuningaskunnan tilaa. Riisumalla kuninkaalta sisäpoliittiset valtaoikeudet se itse, ylimystö, oli oikeastaan karkottanut tämän maasta.

Karel kuitenkin vakuuttui lähetystön esittämistä paina-

vista perusteluista. Lähetystön jäsenet suostuivat jättämään Karelin paluun isän, Jan-kuninkaan hyväksyttäväksi. Tämä oleskeli tuolloin Parmassa. Sen sijaan, että olisi poikennut matkallaan Meranosta Luccaan, Karel lähtikin suoraan synnyinmaataan Tšekkiä kohti. Lokakuussa 1333 kruununperijä seurueineen ylitti Böömin kuningaskunnan rajan. Ensimmäinen pysähdyspaikka kuningaskunnassa oli Zbraslavin luostari, jossa prinssi Karel vieraili äitinsä **Eliškan** haudalla. Hänen äitinsä oli virunut siellä kuolleen jo kolme vuotta.

Prinssi Karel tunsikin olonsa tosi orvoksi ylitettyään kuningaskunnan rajan, kun ketään läheistä eikä tuttavaa löytynyt mailta eikä halmeilta, kuten hän itse kertoi omaelämäkerrassaan. Puhutun tšekin kielenkin hän oli ehtinyt unohtaa, mutta se palautui nopeasti, kun hän kuitenkin sitä ymmärsi. Kuningaskunta oli hävitetty, eikä hän löytänyt ainuttakaan asumiskelpoista vapaata linnaa eikä kuninkaallista tilaa, joka ei olisi ollut suljettu lukuun ottamatta kaupunkien porvaristaloja, joten hänen oli seurueineen majoitettava aluksi muiden porvareiden tapaan, kuten kruununperijä Karel itse muisteli. Edelleen "Prahan linna oli hylätty ja autio, sillä jo kuningas **Přemysl Otakar II:n** ajoista lähtien se oli raunioitettu maan tasalle. Ylhäiset aatelisherrat olivat itse enemmän tyranneja eivätkä pelänneet kuningasta, vaan kohtelivat tätä, miten heille itselleen parhaiten sopi, koska he olivat jakaneet ja paloitelleet kuningaskunnan keskenään", kuten Karel itse jälkepäin omaelämäkerrassaan *Vita Caroli IV* muisteli. Hänelle oli puhuttu totta. Maa oli täysin rappiolla ja hunningolla Jan-kuninkaan pitkän poissaolon ja keskenään vallasta ja rahasta kilpailevien ylimpien aatelisherrojen jättämän anarkian jäljiltä.

Kaiken lisäksi Karel oli tullessaan vailla mitään valtaa ja täysin riippuvainen aatelismiehistä koostuvasta seurueesta. Hän oli aluksi todella majoitettava Prahan Vanhankaupungin (Staré Město) porvaristoloihin, ennen kuin pääkaupungin huomattavin linnanherro luovutti palatsinsa Karelin ja hänen seurueensa asuinkäyttöön. Aineelliset ja valtapoliittiset lähtökohdat olivat siten tulevalle Böömin kuninkaalle ja Rooman keisarille varsin ankeat. Hänen asemassaan moni kyvyttömämpi ja tarmottomampi mies olisi lannistunut jo valtakunnan rajalla - puhumattakaan vasta 17-vuotiaasta pojasta.

(Artikkeli jatkuu seuraavassa numerossa)

Tšekin-suurlähetystön vastaanotto 26.10.2023

© KUVA: PETTERI PEURANEN

© KUVA: PETTERI PEURANEN

© KUVA: PETTERI PEURANEN

Vasemmanpuolei-
sessa yläkuvassa
oikealla illan isäntä
suurlähettiläs Adam
Vojtěch.

